

Dr. sc. Enes Kujundžić

KATALOZI - INSTRUMENTI PRISTUPA SADRŽAJU ISLAMSKIH RUKOPISA U BIH

Sažetak

Islamska rukopisna knjiga imala je preeminentnu ulogu u širenju kulture pismenosti i diseminaciji znanja islamske provenijencije u Bosni i Hercegovini, ne samo unutar ulemanskih krugova, nego i građanstva općenito. O tome uvjerljivo svjedoči nekoliko hiljada knjiga te vrste sačuvanih u domaćim i inostranim kolekcijama od kojih su najpoznatije one u Gazi Husrev-begovoj biblioteci i Bašagićeva kolekcija u slovačkom gradu Bratislavi. Autentična svjedočanstva o posjedovanju i korištenju islamskih rukopisa u Bosni i Hercegovini tokom osmanskog doba, koje je okončano 1878. godine sadržana su u sidžilima šerijatskih sudova.

Sidžil predstavlja zbirku zapisnika suda određenog teritorijalno-administrativnog područja, koji su nastali kao rezultat njegove profesionalne sudijske prakse u određenom vremenskom razdoblju. Ovi dokumenti su svojevrsni civilizacijski registri čiji sadržaj obuhvata raznorodnu građu – danas nezaobilaznu u izučavanju političke, privredno-socijalne i kulturne historije jednog grada ili šireg regiona. Iz svega rečenog može se ukazati na važnost kataloga islamskih rukopisa i popisa arhivske građe sačuvanih iz otomanskog perioda u Bosni i Hercegovini.

* * *

Za upoznavanje sadržaja islamske knjižne građe, a posebno rukopisne zbirke jedne specifične biblioteke nezaobilazan instrument predstavljaju njeni katalogi. Uzoran primjer takvih stručnih instrumenata pristupa predstavljaju katalogi Gazi Husrev-begova biblioteka, osnovane u Sarajevu 1537. godine. Njeni štampani katalogi čine dragocijenost kako za upoznavanje sa građom koju ta ustanova čuva tako i u omogućavanju njene dostupnosti korisnicima.

Jedan od najstarijih kataloga za materijal slične vrste je *Popis orijentalnih rukopisa moje biblioteke* Safvet-bega Bašagića, objavljen u *Glasniku Zemaljskog muzeja* (Sarajevo, 1917). Iako donosi skroman obim opisa rukopisa, ovaj katalog predstavlja značajnu kariku u lancu publikacija slične vrste koje će se, opisujući druge zbirke, pojaviti u kasnijem vremenu. Premda se ni jedan od njih ne bavi isključivo djelima autora domaćeg, bošnjačkog porijekla, oni u nemaloj mjeri indiciraju postojanje i takvih djela i daju prve opise, kako njihovih formalnih obilježja tako i elemente njihova sadržaja, putem različitih oblika klasifikacije. Dvije i po decenije poslije Bašagića, objavio je Fehim Spaho katalog naslovljen *Arapski, perzijski i turski rukopisi Hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu* (Sarajevo: Državna tiskara, 1942. IX, 107 str.), koji opisuje zbirku što će kasnije biti prenesena i činiti jezgru rukopisnog fonda Orijentalnog instituta, osnovanog 1950. godine u Sarajevu.

Seriju svezaka (do sada ih je izašlo 14) *Kataloga arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*, jedne od najznačajnijih zbirki islamskih rukopisa, ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u Evropi, započeo je rahmetli Kasim efendija Dobrača, čija je prva knjiga publikovana 1963. godine. U uvodnom dijelu (strana XVII-XVIII) ove nulte sveske kataloga navedeni su principi po kojima je on pripremljen:

“...Svi rukopisi podijeljeni su prema sadržaju na glavne grupe: I. Enciklopedija, II. Qur’an, III. Hadis, IV. Dogmatika (Al-Aqa’id), V. Dove (Al-Ad’iya wa l-adkar), VI. Šerijatsko pravo (Al-Fiqh), VII. Etika i propovijedništvo (Al-Hikma), X. Filologija (‘Ilm al-luga), XI. Historija i geografija (At-Tarih wa ‘l-gugrafya), XII. Medicina i prirodoslovlje (‘Ilm al-hisab wa ‘ilm at-tabi’a) i XIV. Razno. Unutar tih glavnih grupa djela su, prema potrebi, razvrstana na podgrupe. Svaka pojedina grupa, odnosno podgrupa djela razvrstana je, prvo, po jezicima (na arapske, turske i perzijske rukopise), a onda su djela istog jezika u njoj poredana hronološkim redom kojim su nastala. U slučajevima kada se radi o više primjeraka istog djela, ona su sređena hronološki po starini rukopisa. Jedino odstupanje od toga principa učinjeno je kod komentara, glosa, odnosno superglosa pojedinih djela, jer su oni obrađeni uz djelo na koje se odnose, opet hronološkim redom, i to samo kada se u ovoj biblioteci nalazi i osnovni tekst komentaranog, odnosno glosiranog djela.

Svaki kodeks ima svoj redni broj u ovome katalogu, a

paralelno s njim, na desnoj strani, inventarski broj ove biblioteke. Ako jedan kodeks sadrži dva ili više samostalnih djela, onda je on svrstan u grupu prema prvom djelu toga kodeksa. Opći zajednički podaci o tom kodeksu dati su na početku, a pojedina samostalna djela u njemu označena su posebnim brojevima i obrađena na jednom mjestu.

Nazivi djela doneseni su u originalu arapskim pismom. Ako naslov djela u rukopisu odstupa od naziva pod kojim je ono poznato u nauci, onda je donesen i taj naslov.

Kod djela koja nisu poznata u literaturi bio je mjerodavan naslov rukopisa. Ako u rukopisu toga naslova nema, niti se djelo moglo drukčije identifikovati, ono je uvršteno u grupu prema sadržaju i dobilo je opći naslov koji je stavljen u zagrade. Kad imamo više rukopisa istog djela, onda su detaljan opis i svi potrebni podaci dati samo kod prvog takvog djela, a kod ostalih su istaknute samo eventualne razlike i specifičnosti. Poslije naslova djela rečeno je o čemu ono govori, zatim potpuno ime autora u transkripciji i datum njegove smrti, te datum nastanka rukopisa – ukoliko su se te pojedinosti mogle utvrditi. Prilikom transkripcije imena pisaca, prepisivača, naziva djela i pojedinih bibliotekarskih termina držali smo se, uglavnom, sistema koji je primijenio Brockelmann u svojoj *Historiji arapske literature (Geschichte der arabischen Litteratur)* i koji se vidi iz priložene tabele sistema transkripcije, dok smo ostala istočna, lična imena, nazive i termine pisali, uglavnom, onako kako je to kod nas uobičajeno. Izvore i literaturu navodimo u skraćenicama koje se vide u priloženom popisu izvora i literature. Na kraju opisa svakog kodeksa označena je biblioteka kojoj je rukopis ranije pripadao, odnosno odakle je i kako dospio u ovu biblioteku.” 1)

Druga knjiga ovoga kataloga, izašla 1979. godine, obuhvata građu sa temama iz islamskog prava u najširem smislu riječi. Cjelokupni broj obrađenih kodeksa u ovom svesku iznosi nešto više od 1.160, a urađenih jedinica je oko 1.700. U predgovoru ove knjige *Kataloga*, njegov autor Kasim Dobrača ističe da je dr. Hazim Šabanović (umro 22. marta 1971. godine) koristio ovaj svezak u rukopisu kao izvor za svoj rad *Književnost Muslimana BiH na orijentalnim jezicima* (objavljen u Sarajevo, 1973). Treći svezak *Kataloga* posvećen opisu rukopisa iz ahlaka i va'za (etike i propovjedništva), koji je pripremio Zejnil Fajić, a objavljen je 1991., urađen je prema istom sistemu i principu kao i prethodna dva. Četvrti svezak, koji predstavlja nastavak davno započetog posla

Kasim-efendije Dobrače, pripremio je dr. Fehim Nametak, a sadrži opis rukopisa iz književnosti na sva tri orijentalna jezika: arapskom, turskom i perzijskom. Uvršteni su podaci o nekim rukopisima, koji, u užem smislu, ne spadaju u domen književnosti, a obuhvaćeni su i neki rukopisi na bosanskom jeziku pisani arapskim pismom. Ovu svesku *Kataloga* je, kao i prethodne, objavila Gazi Husrev-begova biblioteka 1998. godine. Peti svezak, u ovoj značajnoj seriji, čini katalog rukopisa iz filozofije, logike, disputacije, historije i geografije. Rukopisi su raspoređeni hronološki po jezicima (arapski, turski i perzijski). Ovaj svezak, koji je pripremio Zejnil Fajić, sadrži 450 obrađenih kodeksa, odnosno 1994. djela, a objavljen je u Sarajevu 1999. godine. Šesti objavljeni svezak *Kataloga* rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke sadrži opise rukopisa iz gramatike arapskog jezika, od kojih neki čine gramatička djela iz turskog i perzijskog jezika. Za neka od ovih djela može se, sa prilično pouzdanja, tvrditi da predstavljaju unikate. Inače, broj rukopisa obrađenih u ovoj svesci *Kataloga* dostiže 512, odnosno 833 djela. Pripremio ga je Mustafa Jahić. Glavninu obrađenih rukopisa čine oni sa sadržajem posvećenim propovjedništvu i etici, iako su prisutni i neki rukopisi i iz drugih predmetnih područja.

Godine 1986. u Sarajevu je izašao *Katalog perzijskih rukopisa Orijentalnog instituta* u Sarajevu koji je pripremio naučni saradnik te ustanove profesor Salih Trako. Spomena je vrijedna ukupna naučno-istraživačka djelatnost rahmetli Hivzije Hasandedića u Mostaru, koja, između ostalog, obuhvata i njegov *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Arhiva Hercegovine* (Mostar: Arhiv Hercegovine, 1977).

Od kataloga rukopisnih zbirki, izvan naše zemlje, posebnu pozornost privlači onaj naslovljen *Arabischen, turkischen und persischen Handschriften der Universitätsbibliothek in Bratislava*, u redakciji J. Blaškovića (Bratislava: Universitätsbibliothek, 1961.), a odnosi se na poznatu Bašagićevu kolekciju u slovačkom gradu Bratislavi o kojoj je, u svome radu *Nad Bašagićevom zaostavštinom* (Mostar: Arhiv Hercegovine, 1998.126 str.) detaljno izvijestio dr. Amir Ljubović. Univerzitetska biblioteka u Bratislavi je, odabranim primjercima rukopisa iz svojih fondova Bašagićevu kolekciju, na međunarodnoj razini, predstavila u okviru UNESCO-ovog programa "Memorija svijeta". (Vidjeti: www.unesco.org/webworld/mdm/1997/eng/slovakia-2/intro.html).

Rukopisna zbirka Orijentalnog instituta u Sarajevu, koji je

razorila srpska artiljerija u maju mjesecu 1992. godine, sadržavala je 5.263 kodeksa i ubrajala se u jednu od najbogatijih zbirki ove vrste u čitavoj Evropi. Najstariji sačuvani rukopis u ovoj kolekciji potiče iz 413/1023. godine i tematski je vezan za šerijatsko pravo. Posebnu pažnju, s umjetničkog stajališta, među ostalim raritetima, predstavljao je fragment astrološkog rukopisa sa minijaturama znakova zodijaka, nastao u 15. ili 16. stoljeću. U ovoj zbirci bila su prisutna i djela istaknutih bošnjačkih autora, među kojima je čuvan i određen broj autografa. Zastupljeni su bili: Hasan Kafija Pruščak, Muhamed Nerkesija, Muhamed Musić Alamek, Hasan Kaimija, Mustafa Ejubović – Šejh Jujo, Sabit Užičanin, Mustafa Muhlisija iz Gornjeg Vakufa, Omer Novljanin, Mehmed Mejlija, Salih Sidki Hadžihusejnović Muvekit iz Sarajeva i drugi.

Nažalost, jedino što je ostalo od ovog bogatstva, na temu lijepe književnosti, jesu samo kataloško-bibliografski podaci objavljeni na bazi sačuvanog primjerka kataloga u djelu Saliha Trake i Lejle Gazić, naslovljenog *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta: Lijepa književnost* (Sarajevo, Orijentalni institut, 1997. godine). Uspomenu na ovu dragocjenu, a uništenu, zbirku sačuvao je i rad “Katalog rukopisa iz medicine, farmakologije i higijene na Orijentalnom institutu u Sarajevu”, objavljen u *Prilozima za orijentalnu filologiju*, 32 - 33., 1982 - 1983 (Sarajevo, 1984. str. 199 - 265).

Orijentalni institut bio je izdavač (godine 1988.) i *Kataloga turskih rukopisa franjevačkih samostana u Bosni i Hercegovini*, koji je obuhvatio obradu 177 pojedinačnih kodeksa, a pripremio ga je Vančo Boškov. Među izdanjima koja je, u okviru svoje djelatnosti, publicirala ova ustanova na polju bibliografije trebalo bi spomenuti i seriju bibliografskih radova Bisere Nurudinović: *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike 1945 - 1960* (Sarajevo, 1968), za period 1961 - 1965. objavljena je bibliografija 1981. godine, a za period 1918 - 1945., 1986. godine. Građa je raspoređena po strukama i obuhvata uglavnom sljedeća poglavlja: Arabistika, Iranistika, Turkologija, Islamistika, Historija, Islamska umjetnost i dr.

U novije vrijeme Internet sve više se koristi za prezentaciju književnog naslijeđa. Jedan takav poduhvat predstavlja *Kitabhana* za koju njeni autori kažu da “predstavlja zbirku djela bosanskih autora, koja su u ovim vremenima naše razbacanosti po svim dunjalučkim budžacima malo ili nedovoljno dostupna ljubiteljima pisane riječi.” (Pogledati: www.xs4all.nl/-eteia/info.html>).

Napomene

Dobrača, Kasim. „Predgovor.“ *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke*. Sarajevo: GHB, 1963. str. 13-18.

LITERATURA I IZVORI

Aličić, Ahmed: «Rukopis 'Ahvali Bosna' od Muhameda Emina Isevića (poč. XIX v.)“ *Prilozi za orijentalnu filologiju (POF)*, 32 – 33/1982-83 (1984) 163 – 198.

- - - : «Problemi osmanistike s posebnim osvrtom na izdavanje izvora.“ *POF*, 37/1987 (1988), 251-275.

Babinger, Franz: *Das Archiv des Bosniaken Osman Pascha. Nach den Beständen der Badischen Landesbibliothek*. Von Franz Babinger herausgegeben und erläutert. Berlin, 1931.

Bajraktarević, Fehim: «Proučavanje orijentalne zbirke Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.“ *Istorijski časopis*, II/1949 – 50 (1950), 321-322.

- - -: « O razvitku orijentalne zbirke JAZU u Zagrebu.“ *Ljetopis JAZU*, knj. 57/1949-50 (1953), 147 – 154.

- - - : «Iz riznice perzijskih minijatura u Zagrebačkom državnom arhivu.“ *Bilten*, VII, 1 (Zagreb, 1959), 44-52, 76.

- - - - : «Ottenfelsova orijentalistička zbirka u zagrebačkom državnom arhivu.“ *Zbornik Historijskog arhiva JAZU*, II (1959), 57-130.

- - - : «Orijentalni rukopisi i knjige.“ *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, knj. II (1962), 629 – 630.

Balić, Smail. «Das orientalische Handschriftenschatz von Bosnien,» *Biblos*, XVII, 1-2 (Wien, 1968), 19-24.

Bašagić, Safvet-beg: «Popis orijentalnih rukopisa moje biblioteke.” *Glasnik Zemaljskog muzeja -GZM*, XXVIII (1916), 207-290.

Blašković, J. (Red.). *Arabische, Turkische und Persische Handschriften der Universitätsbibliothek in Bratislava*. Bratislava: Die universitätsbibliothek, 1961. 551 str. tabele.

Birnbaum, Eleazar: «Turkish manuscripts: Cataloguing since 1960. and manuscripts still uncatalogued. Part: Yugoslavia,

- Bulgaria, Romania.“ *Journal of the American Oriental Society*, 103, 3 (1983), 515-532.
- Boškov, Vančo. «Dragocjeni rukopisi: Turski dokumenti u franjevačkim samostanima u Bosni i Hercegovini.“ *Odjek*, XXXIOI, I (1979), 14, 21.
- - - *Katalog turskih rukopisa franjevačkih samostana u Bosni i Hercegovini* Sarajevo: Orijentalni institut, 1988. 155. p.
- Bušatlić, Ismet. «Književnost na orijentalnim jezicima u Crnoj Gori.“ *Elif*, I, 1 (Titograd, 1990), 10.
- Demirović, Hatidža. «Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu,» *Bibliotekarstvo*, XXVII 65-74 (1981), 65 - 74.
- Dobrača, Kasim. «Skriptorij u Foči.“ *Anali GHB*, I (1972), 67-74.
- Dobrača, Kasim. «Vakufname u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.“ *Anali GHB*, IV (1976), 41-47.
- - - : «Orijentalni medicinski rukopisi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci“, *Anali GHB*, VII-VIII (1982), 57-75.
- Čar – Drnda, Hatidža. «Zbirka sidžila Gazi Husrev-begove biblioteke.“ *Anali GHB*, XIII – XIV (198), 53-67.
- - - . «Neki legati Osman-Šehdijine biblioteke.“ *Anali GHB*, XV-XVI (1990), 243-252.
- Efendić, F (ehim). «Dubrovački arhiv i Muslimani.» *Gajret*, XX, 2 (1939), 21-11.
- Elazar, Samuel, Ajnija Omanić: *Bibliografija medicinskih djela u SR Bosni i Hercegovini*. 1895. Beograd, Zagreb: Medicinska knjiga, 1984. 497.
- Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu. *Katalog arapskih, turskih, perzijskih i bosanskih rukopisa*. Sarajevo: Starješinstvo Islamske vjerske zajednice, 1963. – 2005. 14 knj.
- Grozđanić, Sulejman: «Arabistika u Socijalističkoj Jugoslaviji.“ *Pregled*, 4 (1976), 393-403.
- Esih, Ivan: «Dr Safvet Bašagić - orijentalistička zbirka u Bratislavi,» *Glasnik IVZ*, XXVIII, 3-4 (1965), 96-98.
- Gazić, Lejla., Salih Trako: «Rukopisna zbirka Orijentalnog instituta u Sarajevu.“ *POF XXV/1975* (1976), 27-43.
- Gušić, Sejđalij. «Rječnici u rukopisima na orijentalnim jezicima u Istorijskom arhivu grada Sarajeva.“ *Glasnik arhiva i DAR BiH*, XXVII (1986), 135-138.
- Hadžibajrić, Fejzulah. «O inventarnim knjigama Gazi Husrev-begove biblioteke.“ *Anali GHB*, V-VI (1978), 55-64.

- - -. «O arhivu Gazi Husrevbegove biblioteke.» *Anali GHB*, VII-VIII (1982), 255-263.
 - - -. «Najsatriji orijentalni rukopisi iz privremenog inventara Gazi Husrev-begove biblioteke .» *Anali GHB*, XI-XII (1985), 69-74.
 - - -. Osvrt na dva rukopisa na turskom jeziku iz privremnog inventara Gazi Husrev-begove biblioteke.» *Anali GHB*, XIII-XIV (1987), 113-123.
 - - -. «Bejtarname - orijentalne knjige.» *Anali GHB*, VII-VIII (1982), 77-88.
- Hadžibajrić, Fejzulah. «O arhivalijama Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu.» *Anali GHB*, XV – XVI (1990), 283-286.
- Hadžibegić, Hamid: «Osnivanje Orijentalnog instituta u Sarajevu.» *Glasnik IVZ*, I, 1-3 (1950), 38-40.
- - -. «Arhivski materijal u Orijentalnom institutu u Sarajevu.» *Glasnik arhiva i DAR BiH*, I, 1 (1961), 203-209.
 - - -. «Arhiva Bosnaskog vilajeta.» *Glasnik arhiva i DAR BiH*, IV-V/1964-65 (1965), 75-84.
- Hadžiosmanović, L.: «Rukopisi i nauka,» *Odjek*, XL, 15-16 (1987), str. 25.
- Hajdarević, Rašid: «Orijentalna zbirka Arhiva grada Sarajeva.» *Glasnik arhiva i DAR BiH*, II, 2 (1962), 101-112.
- Hajdarhodžić, Hamdija: «Dalmatinische und italianische Quellen zur Geschichte Bosniens und Herzegovinas,» *Südost-Forschungen*, XLVII (1988), 231-239.
- Halidov, A.B. *Arabskie rukopisi i arabskaja rukopisnaja tradicija*. Moskva: „Nauka“, 1985. 302 str.
- Halilović, Ahmed: «Djela prepisana u Gazi Husrev-begovoj medresi.» str. 201-224 u: *450 godina Gazihusrevogove medres*. Sarajevo: Gazi Husrev-begova medresa, 1988.
- Handžić, Adem: «Problematika sakupljanja i izdavanja turskih istorijskih izvora u radu Orijentalnog instituta.» *POF*, XX-XXI/1970-71 (1974), 213-221.
- Handžić, Mehmed. «Nekoliko dragocjenih rukopisa u Karadžobegovoj biblioteci u Mostaru.» *Glasnik IVZ*, II, 12 (1934), 633-639.
- - -. «Orijentalni rukopisi kod Jugoslavenske akademija u Zagrebu.» *Obzor*, LXXVIII, 155 (11.VII 1938), str. 1.

- Hasandedić, Hivzija: «Arhive Hercegovine u Mostaru.» *Glasnik arhiva i DAR BiH*, IV-VI / 1964-65 (1965), 130-132.
- - -. «Tri spisa iz orijentalne zbirke Provincijalata hercegovačkih franjevaca u Mostaru.» *Glasnik arhiva i DAR BiH*, X-XI (1970-71), 305-309.
- - -. «Djela Mustafe Ejubovića (Šejh Juje) i Ibrahim efendije Opijača koja se nalaze u Arhivu Hercegovine u Mostaru.» *Anali GHB*, II-III (1974), 57-68.
- - -. «Orijentalna zbirka Arhiva Hercegovine u Mostaru.» *Glasnik Arhiva i DAR BiH*, 6, (1966), 37-43.
- - -. «Orijentalna zbirka Provincijalata hercegovačkih franjevaca.» *Glasnik arhiva i DAR BiH*, 8-9 (1968-69), 15-22.
- - -. «Djela i kraći literarni sastavi Muslimana Bosne i Hercegovine koji su napisani na orijentalnim jezicima i koja se nalaze u Arhivu Hercegovine u Mostaru.» *Anali GHB*, IV (1976), 117-130.
- - -. «Nekoliko rukopisa iz Orijentalne zbirke Provincijalata hercegovačkih franjevaca u Mostaru.» *Anali GHB*, 7-8 (1982), 161-176.
- - -. *Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa*. Mostar: Arhiv Hercegovine, 1977. 330 p.
- - -. *Katalog rukopisa Zavičajnog muzeja Hercegovine u Mostaru.* (u rukopisu).
- Hodžić, Nermana: *Orijentalna zbirka 1578-1936: analitički inventar*. Sarajevo: Društvo arhivskih radnika BiH, 1990. 52 p. Odnosi se na Istorijski arhiv u Tuzli.
- Istorijski arhiv. Sarajevo 1948 – 1978*. Sarajevo, Istorijski arhiv, 1978.
- Jahić, Mustafa: «Rukopisna djela Šejh Juje u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.» *Anali GHB*, XI-XII (1985), 39 – 58.
- Janc, Zagorka: *Islamski rukopisi iz jugoslovenskih kolekcija*. Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 1956. 50 + XX tabela.
- - -. «Minijature u islamskom astrološkom spisu Orijentalnog instituta u Sarajevu.» *POF*, VI – VII / 1956-57 (1958), 139-145.
- - -. *Islamske minijature*. Beograd, Zagreb, Mostar: «Jugoslavija», Spektar, Prva književna komuna, 1985. 136 str.
- Janc, Z., M. Đukanović: *Orijentalni rukopisi*. Beograd: Muzej primenjene umjetnosti, 1973. 46+XXII tabela.

- Kasumović, Ismet: «Rukopisi djela Ali-dede Harimije Bošnjaka na arapskom jeziku,» *POF*, XXXVIII/1988 (1989) 153 – 175.
- Kašić, M.: «Ostaci turske feudalne rukopisne literature u Titogradu.» *Pobjeda*, XXI, 2273 (19.I.1964), str. 13.
- Kemura, Ibrahim: «Malićeva kolekcija u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.» *Anali GHB*, I (1972), 103-106.
- - -. « Pismena zaostavština književnika Husejna Dubravića – Đoge u Gazi Husrevbegovoj biblioteci.» *Anali GHB*, II – III (1974), 241-248.
- Kovačević, B.: «Arhiv Srpske akademije nauka u Beogradu. Dodatak IX: Zbirka turskih, arapskih, perzijskih i drugih orijentalnih rukopisa.» *Arhivist*, 3-4 (Bogorad, 1957), p. 201-212.
- Kreševljaković, H. *Kratak pregled hrvatske knjige u Herceg-Bosni od najstarijih vremena do danas*. Sarajevo: Prva hrvatska tiskara, 1912. 53 str.
- Krasnić, Aytan. «Arhivska građa Gazi Husrev-begove biblioteke (druga knjiga).» *Anali_GHB*, XIII-XIV (1987), 125-133.
- Korkut, Derviš. „Nešto o turskim dokumentima Arhiva dubrovačkog.“ *GZM*, XL, 2 (1928), 145 – 59.
- Kujundžić, Enes. «Osnova za katalogizaciju rukopisa na arapskom jeziku.» *Anali GHB*, XV – XVI (1990), 73-103.
- Korkut, Derviš. „Orijentalni rukopisi u biblioteci Cetinjskog muzeja.“ *Zapisi*, VI, II, 2 (1932), 93-96.
- Lavić, Osman. „Rukopisi Mehmeda Handžića u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.“ *Anali GHB*, XIII – XIV (1987) 37-51.
- Madžarević, Amra: „Orijentalna zbirka Muzeja grada Sarajeva.“ *Preporod*, XXII, 503 (15. Aug. 1991), str. 9.
- Ljubović, Amir. «Djela jugoslovenskih autora u zbirkama orijentalnih rukopisa u Parizu.» *Život*, XXXII, 1-2 (1983), 123-130.
- - - .«Jedan autograf Hasana Kafije Pruščaka.» *POF*, 28-29/1978-79 (1980) 123-134.
- Miladinović, Božo. «Jedna sarajevska zbirka tursko-arapskih rukopisa.» *Bibliotekarstvo*, VII, 1-2 (1961), 17-21; 64-66.
- Mujezinović, M. *Gazi Husrev-begova biblioteka u Sarajevu*. Sarajevo: Društvo konzervatora BiH, 1968.

- Mujezinović, Mehmed. "Diploma kaligrafa Islamovića u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu," *Anali GHB*, I (1972), 91-94.
- - - . „Nekoliko rukopisa prepisanih u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu.“ *Anali GHB*, IV (1976), 21-32.
- - - : «Tri stara orijentalna rukopisa u jugoslavenskim zbirkama.» *Anali GHB*, V-VI (1978), 205-214.
- Mulaomerović, M. "Orijentalni rukopisi Zavičajnog muzeja u Gradačcu." *Glasnik IVZ*, XLV, 1 (1982), 63-68.
- - - : «Rukopisi historijske vrijednosti u zbirci zavičajnog muzeja u Gradačcu.» *Glasnik IVZ*, XLV, 5 (1982), 558-565.
- Nakičević, Omer. "Rukopisna djela bosansko-hercegovačkih pisaca i mislilaca na orijentalnim jezicima koja se čuvaju u biblioteci Sulejmaniji u Istanbulu." *Anali GHB*, VII-VIII (1982), 223-239.
- Nametak, Alija. „Značajni rukopisi u knjižnici Aja Sofija u Carigradu.“ *Obzor*, LXXVI, 264 (Zagreb, 1936).
- - - . "Rukopisni tursko-hrvatskosrpski rječnici." *Građa za povijest književnosti hrvatske*, JAZU, Knj. 39 (1968), 231-380.
- - - . „Tri rukopisa Makbuli Arifa (Potur Šahidije).» *Anali GHB*, V-VI (1978), 145-164
- Nametak, Fehim: «Rukopisi divana Fadil-paše Šerfiovića.» *Anali GHB*, VII-VIII (1982), 35-39.
- - - . "Rukopisna zbirka Habibe Mehmedbašić iz Stoca." *Anali GHB*, X-XII (1985), 181-200.
- - - . "Dragocjena građa: Skopski rukopisi bosanskohercegovačke književne tradicije na orijentalnim jezicima." *Odjek*, I (1. – 15 Jan. 1986), p. 21.
- - - : «Važniji legati u rukopisnom fondu Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu.» *Anali GHB*, XIII – XIV (1987), 7-14.
- - - . *Pregled stvaranja bosanskohercegovačkih Muslimana na turskom jeziku*. Sarajevo: Starješinstvo Islamske zajednice, 1989. 269 str.
- Olesnickij, Aleksej: «Naše orijentalno blago: istočni muslimanski rukopisi i isprave u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti." *Hrvatska revija*, V, 3 (1932).
- Petraček, Karel. "Bratislavskaja kolekcija arapskih rukopisej i ego značenje deža izučeniya kulture musliman Bosnii," *Problemy vostokovedeniya*, III (Moskva, 1960), 137-140.

- Rizvić, Ismet: «Iluminirani rukopisi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.» *Anali GHB*, I (1972), 75-89.
- Sokolović, Osman Asaf: «Orijentalne književne starine kod nas.» *NUK*, VIII (190), 229-234.
- - - : «Popis orijentalnih medicinskih knjiga moje knjižnice.» *NUK*, III (1945), 111-122.
- Pisana riječ u Bosni i Hercegovini: od najstarijih vremena do 1918. godine = The Written word in Bosnia and Herzegovina. From earliest times to 1918.* Odgovorni urednici A. Isaković, M. Popadić. Sarajevo: "V. Masleša," 1982. 182 – 307 str.
- Spaho, Fehim. *Arapski, perzijski i turski rukopisi hrvatskih zemaljskih muzeja u Sarajevu.* Sarajevo, 1942. 107.
- Sokolović, Osman Asaf: «Nekoliko starijih rukopisa o putovanju na hadž: prilog kulturnoj istoriji bosansko-hercegovačkih Muslimana.» *Glasnik IVZ*, III, 8-12 (1952), 258-262.
- Spaho, Fehim: «Arhiv Orijentalnog instituta u Sarajevu.» *POF* (1977), 45-56.
- Stojaković, Momčilo: «Književna Manuscripta Turcica u Arhivu SANU,» *POF*, XXXI/1981 (1982), 67-98.
- Sućeska, Avdo: «Osmansko-turski izvori Historijskog arhiva u Dubrovniku.» *Godišnjak DI BiH*, XXVI/1978 (1979), 187-194.
- Šabanović, Hazim: «Turski diplomatski izvori za istoriju naših naroda.» *POF*, I (1950), 117-149.
- - - . *Krajište Isa-bega Ishakovića: Zbirni katastarski popis za 1455. godinu.* Sarajevo: Oriental institute, 1964. 167 p.
- - - . *Književnost Muslimana Bosne i Hercegovine na orijentalnim jezicima (Biobibliografija).* Sarajevo: Svjetlost, 1973. 726 p.
- Šukrić, Nijaz: «Prinove rukopisa u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.» *Anali GHB*, VII-VIII (1982).
- Trako, Salih: «Katalog rukopisa iz medicine, farmakologije i higijene u Orijentalnom institutu u Sarajevu,» *POF*, XXXII-XXXIII/1082-83 (1984), 199-265.
- - - . *Katalog perzijskih rukopisa.* Sarajevo: Orijentalni institut, 1986.

- - - . Jedan domaći folkološki rukopis iz zbirke monuskripta Orijentalnog instituta u Sarajevu.» *Anali GHB*, 11-12 (1985), 261-67.
- - -. “Tragovi minulih stoljeća: Šta sve sadrži rukopisna zbirka Narodne i univerzitetske biblioteke «Petar Kočić» u Banjoj Luci,” *Nedjeljni glas*, (Banja Luka, 20. i 21. sept. 1986), str.8.

د. أنس كيونجيتش

الفهارس - تيسير الوصول إلى مضمون المخطوطات الإسلامية في البوسنة والهرسك

خلاصة البحث

لعبت المخطوطات الإسلامية الدور الأساسي في نشر الثقافة الإسلامية في البوسنة والهرسك بين العلماء وبين عامة الناس. تشهد لذلك آلاف المخطوطات المحفوظة في المكتبات الوطنية والعالمية، ومن أبرزها مجموعة مكتبة غازي خسرويك ومجموعة مخطوطات الكاتب باشاغيتش في مدينة براتيسلافا في جمهورية سلوفاكيا. تتضمن سجلات المحاكم الشرعية في البوسنة والهرسك في العهد العثماني الذي انتهى سنة 1878م. الشهادة الموثوقة لامتلاك المخطوطات الإسلامية والاستفادة منها. تمثل السجلات الإرشيف الرسمي لمحكمة منطقة معينة حيث نشأت تلك الوثائق نتيجة عمل المحكمة القانوني في فترة زمنية محددة. تعتبر تلك الوثائق الشهادة الحضارية التي تشتمل على المعلومات القيمة في الجوانب المختلفة التي لا يمكن تجاوزها في دراسة التاريخ السياسي والاقتصادي والاجتماعي والثقافي للمدينة أو المنطقة المعنية. من هنا تأتي أهمية فهارس المخطوطات الإسلامية وسرد الوثائق المحفوظة من العهد العثماني في البوسنة والهرسك.

CATALOGUES – MEANS OF ACCESSING ISLAMIC MANUSCRIPTS IN BH

Summary

Islamic manuscript books had an over-eminent role in the spreading of literacy and dissemination of knowledge of Islamic provenance in Bosnia and Herzegovina not only among ulemah circles but rather among ordinary people in general. Those facts are proved by several thousands of such books which are preserved in national and foreign collections, most famous among them being preserved in Gazy Husrev-bey's library in Sarajevo and Bašagić's collection in Bratislava, Slovakia. Authentic evidence of the possession and use of Islamic manuscripts in Bosnia and Herzegovina during Ottoman Empire, which ended in 1878, are comprised in sijjils of shariah law. Sijjyl is a collection of court records of certain territorial-administrative area which resulted out of a professional judicial practice in a certain time period. These documents are peculiar civilization registers whose content includes various topics – currently unavoidable study of political, economic, social and cultural history of a town or a wider region. The above mentioned facts suggest the importance of the catalogues of Islamic manuscripts and archive registers dating from Ottoman-empire period in Bosnia and Herzegovina.